

บทที่ 5 สิทธิ

5.1 ความหมายของ “สิทธิ”

คำว่า **สิทธิ** อาจมีความหมายได้หลายอย่าง ภาษาอังกฤษใช้คำว่า right ตรงกับภาษาละตินว่า Jus ซึ่งในความหมายอย่างแคบหมายถึงความชอบธรรม ความถูกต้องความยุติธรรมในทางทฤษฎีนั้น ได้มีผู้ทำได้ให้ความหมายของคำว่า “สิทธิ” ไว้หลายประการแตกต่างกันไปคือ

ศาสตราจารย์ ดร.วิญญู เครื่องาม ได้อธิบายว่าคำว่า “สิทธิ” เป็นการแปลหรือบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใหม่และใช้ในความหมายที่กว้างตรงกับคำว่า “right” ในภาษาอังกฤษ เป็นคำที่ใช้คู่กับสิ่งที่กฎหมายรับรองและคุ้มครอง ซึ่งมีขอบเขตขยายไปไม่จำกัด เช่น เมื่อกล่าวถึง right to title or ownership เราก็มีคำว่า กรรมสิทธิ เมื่อกล่าวถึง copyright ก็มีคำว่า ลิขสิทธิ์หรือเมื่อกล่าวถึง human right ก็มีคำว่า สิทธิมนุษยชน เป็นต้น

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้ให้คำนิยามของ “สิทธิ” ว่าเป็นประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ ซึ่งหมายความว่า เป็นประโยชน์ที่กฎหมาย “รับรอง” ว่ามีอยู่และเป็นประโยชน์ที่กฎหมาย “คุ้มครอง” คือคุ้มครองมิให้มีการละเมิดสิทธิ รวมทั้งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิในกรณีที่มีการละเมิดด้วย

ดร. ปรีดี เกษมทรัพย์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “สิทธิ” คือ ความชอบธรรมที่บุคคลอาจใช้ยื่นกับผู้อื่นเพื่อคุ้มครองหรือรักษาผลประโยชน์อันเป็นส่วนที่พึงได้ของบุคคลนั้น

จากความหมายหรือคำจำกัดความของผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมายที่กล่าวไว้ข้างต้น พอที่จะนำมาสรุปความหมายของคำว่า “สิทธิ” ในความหมายอย่างกว้างที่ครอบคลุมถึงสิทธิทุกประเภทได้ว่า

สิทธิ คือ “ประโยชน์หรืออำนาจอันชอบธรรมที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้”

5.2 องค์ประกอบของสิทธิ

เมื่อพิจารณาจากความหมายของคำว่า “สิทธิ” ดังกล่าวข้างต้น เราสามารถที่จะแยกลักษณะหรือองค์ประกอบของสิทธิออกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

5.2.1 สิทธิต้องเป็นความชอบธรรม สิทธิคือประโยชน์หรืออำนาจที่เกิดจากความชอบธรรมหรือความถูกต้องยุติธรรมไม่ว่าสิทธินั้นจะเป็นประเภทใดก็ตาม เช่น เมื่อบุคคลเกิดมาย่อมมีสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ หรือมีเสรีภาพในร่างกายที่จะกระทำการอย่างใด ๆ ภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ย่อมเป็นเรื่องที่ถูกต้องชอบธรรม สิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental rights) หรือสิทธิมนุษยชน (Human rights) ที่มีอยู่ในกฎหมายหรือบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญล้วนเป็นสิ่งที่มีประชาชนมีความชอบธรรมที่จะมีสิทธิเหล่านี้ทั้งสิ้น สิทธิเหล่านี้เคยถูกจำกัดหรือเคยถูกล่วงละเมิดในระบบการปกครองอื่น แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงมาเป็นระบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบที่สิทธิเสรีภาพได้รับการคุ้มครองสูงสุดสิทธิเหล่านี้จึงเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากรัฐ

นอกจากนี้ สิทธิอื่น ๆ ที่ประชาชนมีต่อกันเองอันได้แก่ สิทธิในทรัพย์สิน เช่น กรรมสิทธิ์หรือความเป็นเจ้าของที่ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินสามารถใช้สอยจำหน่ายได้ ดอกผลหรือติดตามเอาคืนจากบุคคลที่เอาทรัพย์สินนั้น ไปก็เป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม หรือ สิทธิเรียกร้องที่เจ้าหนี้มีต่อลูกหนี้ในอันที่จะให้ลูกหนี้ชำระหนี้แก่ตนตามสัญญาหรือข้อตกลงที่ทำไว้ต่อกันหรือสิทธิที่บุตรควรจะได้รับ การอุปการะเลี้ยงดูจากบิดามารดาที่เป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นจึงสรุปกล่าวได้ว่าสิทธิเป็นสิ่งที่เกิดหรือสร้างขึ้นมาจากความชอบธรรมและความถูกต้องเสมอ สิ่งที่ไม่ถูกต้องหรือไม่ชอบธรรมจะทำให้เกิดสิทธิไม่ได้

5.2.2 สิทธิต้องมีผู้ทรงสิทธิ คือ ต้องมีบุคคลผู้เป็นเจ้าของสิทธิซึ่งอาจจะเป็นบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือราษฎรทุกคนหรือนิติบุคคลซึ่งกฎหมายกำหนดให้เป็นเจ้าของสิทธินั้น ๆ ก็ได้

5.2.3 สิทธิต้องมีวัตถุแห่งสิทธิ (Object of right) คือ เรื่องที่เกี่ยวกับสิทธินั้น ๆ เช่น สิทธิในชีวิตคือประโยชน์หรืออำนาจอันชอบธรรมที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เสรีภาพในร่างกายก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เสรีภาพในเคหสถานก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอยู่อาศัยในบ้านเรือนของตน สิทธิในทรัพย์สินก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นเจ้าของทรัพย์สินของตนเองหรือสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น สิทธิในทางหนี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิเรียกร้องที่เจ้าหนี้มีต่อลูกหนี้ ฯลฯ เป็นต้น

5.2.4 สิทธิต้องมีเนื้อหาแห่งสิทธิ (Content of right) คือรายละเอียดที่กฎหมายได้กำหนดไว้ในการรับรองและคุ้มครองสิทธินั้น ๆ เช่น เสรีภาพในเคหสถานรัฐธรรมนูญได้กำหนดรายละเอียดเอาไว้ว่าบุคคลย่อมได้รับการคุ้มครองในการที่จะอยู่อาศัยและครอบครองเคหสถานโดยปกติสุข การเข้าไปในเคหสถานโดยปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครองก็ผิด การตรวจค้นเคหสถานก็ผิดจะกระทำมิได้เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจแห่งบทบัญญัติของกฎหมาย หรือกรรมสิทธิ์ซึ่งเป็นสิทธิในความเป็นเจ้าของมีรายละเอียดที่กำหนดไว้ให้เจ้าของสามารถใช้สอยและจำหน่ายทรัพย์สินของตนและได้ดอกผลแห่งทรัพย์สินนั้นรวมทั้งมีสิทธิติดตามเอาคืนจากบุคคลอื่นซึ่งไม่มีสิทธิยึดถือไว้ รวมทั้งสามารถขัดขวางมิให้ผู้อื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นได้ หรือสิทธิในทางหนี้มีรายละเอียดที่กำหนดไว้ว่าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้โดยการกระทำการ งดเว้นกระทำการ หรือส่งมอบทรัพย์สิน เป็นต้น

5.3 สิทธิตามกฎหมายมหาชน

ความหมายของคำว่า “สิทธิ” ตามกฎหมายมหาชนมีความแตกต่างกับความหมายของสิทธิตามกฎหมายเอกชน ในทางกฎหมายมหาชนนั้น “สิทธิ” หมายถึง “อำนาจหรือโอกาสที่มีการรับรองและคุ้มครองและมีทางเลือกกว่าจะทำหรือไม่ก็ได้” ผู้ทรงสิทธิคือเจ้าของโอกาสหรืออำนาจ ส่วนการรับรองและคุ้มครองนั้นย่อมมาจากกฎหมาย (legal rights) และเมื่อกฎหมายนั้นเป็นรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ สิทธินั้นก็

ยกฐานะขึ้นสู่ความเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ (Constitutional rights) ซึ่งสูงกว่าสิทธิตามกฎหมายธรรมดา

5.3.1 คำอื่นที่คล้ายคลึงหรือเกี่ยวข้องกับสิทธิตามกฎหมายมหาชน : เสรีภาพและหน้าที่

คำว่า “สิทธิ” นั้นมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “เสรีภาพ” ซึ่งหมายถึง “ความอิสระที่จะกระทำการหรือดเว้นกระทำการ” ซึ่งแตกต่างจากสิทธิที่มักเป็นเรื่อง “จะทำหรือไม่ก็ได้” เช่น เมื่อกล่าวถึงสิทธิการเลือกตั้งก็จะหมายถึงว่าบุคคลจะไปเลือกตั้งหรือไม่ก็ได้ ถ้าจะเลือกตั้งกฎหมายก็คุ้มครองถ้าไม่ไปเลือกตั้งกฎหมายก็ไม่ว่าอะไร แต่ถ้ากล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยการพูด เขียน การพิมพ์ การโฆษณา ความหมายจะค่อนข้างไปในทางความเป็นอิสระที่จะพูด เขียนหรือพิมพ์โฆษณาอย่างไรก็ได้เรามักจะใช้คำว่าสิทธิและเสรีภาพปน ๆ กันไป เช่น ในรัฐธรรมนูญก็จะมีบทบัญญัติที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ซึ่งกล่าวถึงกรณีที่บุคคลมีสิทธิและเสรีภาพควบคู่กันไป เป็นต้น

ในทางกฎหมายมหาชนมีคำอีกคำหนึ่งที่ใช้คู่กับสิทธิ คือ “หน้าที่” ซึ่งหมายถึง “สิ่งที่ต้องปฏิบัติ” เช่น หน้าที่ของชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญ หมายถึง สิ่งที่ประชาชนจะต้องปฏิบัติในฐานะที่เป็นคนไทย อาทิ หน้าที่ป้องกันประเทศ หน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย และหน้าที่ในการเสียภาษีอากรตามที่กฎหมายบัญญัติ ฯลฯ เป็นต้น

5.3.2 ประเภทของสิทธิตามกฎหมายมหาชน

เนื่องจากกฎหมายมหาชนเป็นกฎหมายที่จัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเอกชน ดังนั้นการที่จะกำหนดสิทธิให้มีขอบเขตกว้างขวางเพียงไร จึงขึ้นอยู่กับสภาพทางการเมืองและสังคมตลอดจนปรัชญาในการปกครองของสังคมนั้น ๆ สิทธิตามกฎหมายมหาชนนี้เป็นสิทธิของราษฎรที่มีต่อรัฐและอำนาจสาธารณะอื่น ๆ สิทธิดังกล่าวนี้รัฐหรือผู้ทรงอำนาจสาธารณะอื่นได้รับรองและคุ้มครองไว้ในกฎหมายหรือในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ สิทธิตามกฎหมายมหาชนแบ่งออกเป็น

1) สิทธิของบุคคลที่จะดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อรัฐ เป็นสิทธิที่ราษฎรมีต่อรัฐในการกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครอง เช่น สิทธิในการเลือกตั้ง เป็นต้น

2) สิทธิของบุคคลที่จะได้รับความคุ้มครองจากรัฐ เป็นสิทธิที่ราษฎรจะได้รับความคุ้มครองโดยรัฐจะต้องควั่นไม่ใช้อำนาจไปล่วงละเมิดหรือไปจำกัดสิทธิเหล่านี้ อันได้แก่สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในร่างกาย สิทธิในคดีอาญา เสรีภาพในเคหสถาน สิทธิในทรัพย์สิน เสรีภาพในการแสดงออก สิทธิในการรับการศึกษา สิทธิได้รับบริการทางสาธารณสุขจากรัฐ เสรีภาพในการสื่อสาร สิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง ความเป็นอยู่ส่วนตัว สิทธิในการเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ สิทธิในการประกอบอาชีพ ฯลฯ เป็นต้น

5.4 สิทธิตามกฎหมายเอกชน

ตามกฎหมายเอกชน สิทธิ หมายถึง “ความเป็นเจ้าของ ความมีอำนาจเหนือหรือความสามารถในการจัดการอย่างหนึ่งอย่างใดต่อวัตถุแห่งสิทธิได้” ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึงนี้เป็น “ประโยชน์” ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ ผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายเอกชนคือเจ้าของทรัพย์สิน ซึ่งมีอำนาจเหนือทรัพย์สินสามารถที่จะจัดการอย่างหนึ่งอย่างใดต่อทรัพย์สินของตนหรือเจ้าหนี้ ก็เป็นผู้ทรงสิทธิซึ่งมีอำนาจเหนือลูกหนี้ ในการเรียกร้องให้ลูกหนี้ปฏิบัติชำระหนี้แก่ตนได้ เป็นต้น

5.4.1 คำอื่นที่คล้ายคลึงหรือเกี่ยวข้องกับสิทธิตามกฎหมายเอกชน : หน้าที่และความรับผิดชอบ

คำว่า “สิทธิ” ตามกฎหมายเอกชนเป็นคำที่ใช้คู่กับคำว่า “หน้าที่” ซึ่งหมายถึง “ความผูกพันที่บุคคลจะต้องปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามสิทธิหรือประโยชน์อันชอบธรรมของบุคคล” หน้าที่นี้โดยปกติจะเป็นของคู่สัญญาฝ่ายที่เป็นลูกหนี้ซึ่งอาจจะเกิดจากสัญญาหรือเกิดขึ้นตามกฎหมายก็ได้ เช่น ในการทำสัญญาซื้อขายคู่สัญญาอาจจะกำหนดหน้าที่

ของผู้ซื้อและผู้ขายเอาไว้ในสัญญาว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร ถ้าไม่ได้กำหนดไว้ในสัญญา กฎหมายก็อาจจะกำหนดหน้าที่ต่าง ๆ เอาไว้ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ กำหนดหน้าที่ของผู้ขายเอาไว้ว่าจะต้องส่งมอบทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นให้แก่ผู้ซื้อ (มาตรา 461) และกำหนดหน้าที่ของผู้ซึ่งว่าจะต้องรับมอบทรัพย์สินที่ตนได้รับซื้อและใช้ราคาตาม ข้อสัญญาซื้อขาย (มาตรา 486)

เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของลูกหนี้ที่จะปฏิบัติต่อเจ้าหนี้แล้ว มีประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 194 บัญญัติว่า “ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้เจ้าหนี้นยอมมีสิทธิจะเรียกให้ ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ อนึ่ง การชำระหนี้ด้วยการงดเว้นการอันใดอันหนึ่งก็ยอมมีได้” บท บัญญัตติดังกล่าวได้กำหนดความสัมพันธ์ในทางหนี้เอาไว้ว่าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ ชำระหนี้ได้ และการชำระหนี้ของลูกหนี้ก็อาจกระทำโดยการกระทำการหรืองดเว้นกระทำ การรวมทั้งการส่งมอบทรัพย์สินตามที่ได้กำหนดกันไว้ในสัญญาหรือตามที่กฎหมายได้ กำหนดถึงหน้าที่ในการกระทำการชำระหนี้ของลูกหนี้เอาไว้

สรุปได้ว่าคำว่าหน้าที่นั้นมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าหนี้ซึ่งหมายถึง “ความผูกพัน ที่ลูกหนี้จะต้องปฏิบัติต่อเจ้าหนี้โดยการกระทำการ งดเว้นกระทำการหรือส่งมอบทรัพย์สิน” นั้นเอง

ตัวอย่าง ก ทำสัญญาจ้าง ข ให้สร้างบ้านของ ก ให้เสร็จโดยตกลงจ่ายค่าจ้างให้ 100,000 บาท ข มีหนี้หรือมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำการโดยการสร้างบ้านให้แก่ ก โดย ก มี สิทธิที่จะเรียกร้องให้ ข ปฏิบัติหน้าที่หรือทำการชำระหนี้โดยการกระทำการนั้นแก่ ก ได้

ตัวอย่าง ค ทำสัญญาจ้างแดงมาร้องเพลงให้แก่บริษัทเทปที่ดำเนินเจ้าของอยู่ โดย มีข้อตกลงว่าแดงจะต้องงดเว้นไม่ไปร้องเพลงให้บริษัทอื่น แแดงก็มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม ข้อตกลงนั้นโดยต้องงดเว้นไม่ไปร้องเพลงที่อื่น

ตัวอย่าง เอกทำสัญญาเช่าบ้านโท มีกำหนด 10 ปี โทมีหน้าที่ตามสัญญาเช่าหรือ ตามกฎหมายเช่าทรัพย์สินที่จะต้องส่งมอบทรัพย์สินคือบ้านให้เอกได้อยู่อาศัยตามสัญญาเช่า เป็นระยะเวลาตามที่ตกลงกัน

ความรับผิด คือ “ความรับผิดชอบอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการไม่ปฏิบัติหน้าที่หรือการล่วงละเมิดต่อสิทธิของบุคคลอื่น ทำให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลนั้น” ผู้ที่ทำให้เกิดความเสียหายจะต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนเพื่อเป็นการบรรเทาผลเสียหายที่เกิดขึ้นหรือเพื่อให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายกลับคืนสู่สภาพเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้

ตัวอย่าง นายดำทำสัญญาเช่ารถบรรทุกจากนายแดงเพื่อนำไปบรรทุกสินค้าส่งให้แก่ลูกค้าของตน แต่ปรากฏว่านายแดงผิดสัญญาเช่าไม่ส่งมอบทรัพย์สินตามสัญญาเช่าคือรถบรรทุกให้แก่นายดำตามกำหนดเวลาในสัญญา ทำให้นายดำได้รับความเสียหายไม่สามารถนำของไปส่งให้ลูกค้าได้ตามกำหนด นายแดงจึงมีความรับผิดต้องชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดจากการไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาเช่านั้นให้แก่นายแดง เป็นต้น

ตัวอย่าง นายเอกช้รถยนต์โดยประมาทชนนายโทได้รับบาดเจ็บต้องเข้าโรงพยาบาลเพื่อรับการรักษา ซึ่งเป็นการละเมิดทำให้นายโทได้รับความเสียหาย คือ ได้รับบาดเจ็บแก่ร่างกาย นายเอกจึงมีความรับผิดต้องชดใช้ค่าเสียหายคือค่ารักษาพยาบาล ค่าทำขวัญ ค่าทดแทน ฯลฯ ให้แก่นายโท เป็นต้น

5.4.2 ประเภทของสิทธิตามกฎหมายเอกชน

การแบ่งแยกประเภทของสิทธิตามกฎหมายเอกชนอาจทำได้หลายแบบขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ในการแบ่งแยกเป็นสำคัญ แต่ที่นิยมทำกันมากมีอยู่ 2 อย่าง คือ

- 1) การแบ่งแยกโดยวัตถุแห่งสิทธิ
- 2) การแบ่งแยกโดยคู่กรณีแห่งสิทธิ

1) **การแบ่งแยกโดยวัตถุแห่งสิทธิ** เป็นการแบ่งแยกโดยพิจารณาว่าสิ่งที่เป็นวัตถุแห่งสิทธิ หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิทธิคืออะไร สิทธิเมื่อแบ่งแยกโดยวัตถุแห่งสิทธินี้ ได้แก่

(1) **สิทธิทางทรัพย์สินหรือทรัพย์สิน** (real right) เป็นสิทธิที่มีอยู่เหนือทรัพย์สินแบ่งออกเป็น

ก) **กรรมสิทธิ์** คือ ความเป็นเจ้าของซึ่งบุคคลมีอยู่เหนือทรัพย์สินของตนเอง สามารถที่จะใช้สอย จำหน่ายและได้ซึ่งดอกผลจากทรัพย์สินนั้น รวมทั้งสามารถติดตามและเอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนจากบุคคลอื่นซึ่งไม่มีสิทธิยึดถือไว้ และมีสิทธิขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้น (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336)

ข) **ทรัพย์สินเหนือทรัพย์สินของบุคคลอื่น** คือ สิทธิซึ่งบุคคลมีอยู่เหนือทรัพย์สินของบุคคลอื่นในการที่จะใช้สิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กฎหมายกำหนดต่อทรัพย์สินของบุคคลอื่น เช่น ภาระจำยอม สิทธิอาศัย สิทธิเหนือพื้นดิน ภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์ เป็นต้น สิทธิเหล่านี้สามารถจดทะเบียนและใช้ยันบุคคลทั่วไปได้

(2) **สิทธิที่มีไต่ทางทรัพย์สิน** เป็นสิทธิที่มีวัตถุแห่งสิทธิเป็นสิ่งที่อื่นที่มีไต่ทรัพย์สิน แยกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

ก) **สิทธิในความเป็นบุคคล** ความเป็นบุคคลเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 15) เมื่อเกิดมาเป็นบุคคลแล้วกฎหมายย่อมรับรองและคุ้มครองให้มีสิทธิต่าง ๆ ได้ เช่น สิทธิในชีวิตร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ชื่อเสียง สิทธิในการใช้ชื่อ รวมตลอดจนถึงสิทธิในการรับมรดกด้วย

ข) **สิทธิในสถานะ** เป็นสิทธิที่เกิดจากสถานะของบุคคล เช่น เมื่อเปลี่ยนสถานะจากโสดเป็นสมรสก็จะมีสิทธิที่เกิดจากการสมรสอันได้แก่สิทธิระหว่างสามีภริยา หรือเมื่อมีบุตรก็จะมีสิทธิที่เกิดจากสถานะในครอบครัวซึ่งได้แก่สิทธิระหว่างบิดามารดากับบุตร เป็นต้น สิทธิในสถานะนี้มักจะเป็นสิทธิที่เกิดขึ้นตามกฎหมายแพ่งลักษณะครอบครัว

ค) **สิทธิทางหนี้** คือสิทธิที่เกิดขึ้นจากนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายว่าด้วยหนี้ซึ่งจะต้องมีเจ้าหนี้ฝ่ายหนึ่ง และลูกหนี้อีกฝ่ายหนึ่ง โดยฝ่ายเจ้าหนี้อาจมีสิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้โดยการกระทำการ งดเว้นกระทำการหรือส่งมอบทรัพย์สิน สิทธิทางหนี้บางที่เรียกว่า **บุคคลสิทธิ** (personal right) ซึ่งเป็นสิทธิที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลอื่น

ซึ่งเป็นคู่กรณี หรือเป็นลูกหนี้ในอันที่จะเรียกร้องให้ชำระหนี้แก่คนสิทธิในทางหนี้มัก เป็นสิทธิที่เกิดขึ้นตามกฎหมายแห่งลักษณะสัญญาและหนี้

ตัวอย่าง เช่น ก ทำสัญญากู้เงินจาก ข จำนวน 10,000 บาท อัตรา ดอกเบี้ยร้อยละ 8 ต่อปี ตกลงชำระเงินกู้คืนพร้อมดอกเบี้ยภายในกำหนด 1 ปี เมื่อหนี้เงินกู้ ถึงกำหนดชำระและ ก ผิดนัดไม่ชำระหนี้ ข มีสิทธิเรียกร้องให้ ก ชำระหนี้เงินกู้จำนวน 10,000 บาท พร้อมดอกเบี้ยแก่ตน โดยการทวงถามหรือใช้สิทธิเรียกร้องทางศาลได้

(3) ข้อแตกต่างระหว่างทรัพย์สิน (สิทธิทางทรัพย์สิน) และบุคคล สิทธิ (สิทธิทางหนี้)

ก) ทรัพย์สินมีวัตถุแห่งสิทธิเป็นทรัพย์สิน ส่วนบุคคลสิทธิมี วัตถุแห่งสิทธิที่เกิดจากนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายลักษณะหนี้ กล่าวคือ เป็นสิทธิที่เจ้าหนี้ สามารถเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้โดยการกระทำการ งดเว้นกระทำการหรือส่งมอบ ทรัพย์สินให้แก่เจ้าหนี้

ข) ทรัพย์สินเกิดขึ้นโดยผลแห่งบทบัญญัติของกฎหมาย ส่วนบุคคลสิทธิเกิดขึ้นโดยผลของนิติกรรมสัญญาหรือนิติเหตุ

ค) ทรัพย์สินใช้ยันหรือก่อให้เกิดหน้าที่กับบุคคลทั่วไป ส่วนบุคคลสิทธิใช้ยันหรือก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลที่เป็นลูกหนี้เท่านั้น

ง) ทรัพย์สิน เป็นสิทธิที่เกิดขึ้นและมีอยู่อย่างถาวรไม่สิ้นสุด ลงไปเพราะการไม่ใช้สิทธินั้น ส่วนบุคคลสิทธิย่อมสิ้นไปเพราะการไม่ใช้สิทธิภายใน กำหนดเวลาหรืออายุความที่กฎหมายกำหนด

2) การแบ่งแยกโดยคู่กรณีแห่งสิทธิ เป็นการแบ่งแยกโดยพิจารณาว่าจะใช้สิทธิ นั้นกับใคร แบ่งออกเป็น

(1) สิทธิเด็ดขาด (absolute rights) เป็นสิทธิที่ใช้ยันหรือก่อให้เกิดหน้าที่ แก่บุคคลทั่วไป สิทธิเด็ดขาดนี้ได้แก่ สิทธิในชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ หรือสิทธิอย่าง หนึ่งอย่างใดตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 นั้นเอง รวม

ทั้งสิทธิทางทรัพย์สินหรือทรัพย์สินก็เป็นสิทธิเด็ดขาดเช่นเดียวกัน สิทธิเด็ดขาดเหล่านี้ เป็นสิทธิที่กฎหมายรับรองและคุ้มครอง บุคคลทั่วไปต้องเคารพในสิทธินี้ ถ้าใครจงใจหรือ ประมาทเลินเล่อทำให้เกิดความเสียหายแก่สิทธิถือเป็นการละเมิดสิทธิ จะต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้ถูกละเมิดสิทธิดังกล่าว

(2) **สิทธิสัมพัทธ์หรือสิทธิสัมพัทธ์** (relative rights) เป็นสิทธิทางหนี้หรือ สิทธิเรียกร้องที่ใช้ยื่นหรือก่อให้เกิดหน้าที่เฉพาะบุคคลบางคน เช่น คนที่เป็นลูกหนี้ตาม สัญญาหรืออาจเป็นสิทธิในสถานะที่เกิดจากการสมรส เช่น สิทธิที่สามีภริยาจะเรียกร้องให้อีกฝ่ายหนึ่งกระทำการตามหน้าที่ได้เท่านั้น ไม่อาจใช้สิทธิของตนต่อบุคคลทั่วไปได้

5.5 การได้มาซึ่งสิทธิตามกฎหมายเอกชน

สิทธิอาจได้มา 3 ทางด้วยกัน คือ

5.5.1 การได้สิทธิโดยนิติกรรม

5.5.2 การได้สิทธิโดยนิติเหตุ

5.5.3 การได้สิทธิโดยผลของกฎหมายประการอื่น ๆ

5.5.1 การได้สิทธิโดยนิติกรรม

นิติกรรมเป็นการกระทำอย่างหนึ่งที่เกิดผลในทางกฎหมาย กล่าวคือเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ขึ้น

1) ความหมายของและลักษณะนิติกรรม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 149 บัญญัติว่า “นิติกรรม หมายความว่า การใด ๆ อันทำลงโดยชอบด้วยกฎหมาย และด้วยใจสมัคร มุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ ขึ้นระหว่างบุคคลเพื่อจะก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลง โอน สงวนหรือระงับซึ่งสิทธิ”

จากบทนิยามความหมายของ “นิติกรรม” ดังกล่าว พอดีจะแยกอธิบายลักษณะทั่วไป
ของนิติกรรมได้ดังนี้

- (1) นิติกรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการแสดงเจตนา
- (2) การแสดงเจตนาทำนิติกรรมได้กระทำด้วยใจสมัคร
- (3) การกระทำตามเจตนาที่แสดงออกต้องเป็นการกระทำอันชอบด้วยกฎหมาย
- (4) ผู้กระทำการแสดงเจตนาต้องมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพื่อที่จะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในสิทธิ

(1) นิติกรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการแสดงเจตนา

เมื่อบุคคลมีเจตนาจะก่อความสัมพันธ์ที่มีผลทางกฎหมาย บุคคลนั้นก็ต้องแสดงเจตนาให้ปรากฏออกมา เจตนาใด ๆ ก็ตาม หากยังอยู่ในจิตใจ มิได้แสดงให้ปรากฏออกมา ย่อมไม่ก่อให้เกิดผลตามกฎหมาย ทั้งนี้เพราะหากไม่แสดงเจตนาให้ปรากฏออกให้เป็นที่เข้าใจแล้ว คู่กรณีฝ่ายหนึ่งย่อมไม่อาจหยั่งทราบเจตนาที่อยู่ภายในของอีกฝ่ายหนึ่งได้ การตกลงก่อนนิติสัมพันธ์ระหว่างกันย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในตัว เช่น เราต้องการซื้อปากกา 1 ด้าม ก็ต้องแสดงเจตนาให้ผู้ขายทราบว่าต้องการซื้อปากกา ด้ามไหน ราคาเท่าใดเมื่อแสดงเจตนาออกมาแล้วผู้ขายย่อมสามารถตัดสินใจตกลงสนองรับตามเจตนาได้ สัญญาซื้อขายจึงได้เกิดขึ้น

การแสดงเจตนาขึ้นเนื่องจากกฎหมายมิได้บัญญัติบังคับว่าต้องทำอย่างไร ดังนั้นจึงขอแสดงเจตนาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือด้วยวาจาหรือด้วยกิริยาอาการอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ เช่น ตามตัวอย่างเรื่องซื้อปากกาข้างต้น เราอาจแสดงเจตนาด้วยวาจา หรือจะเขียนเป็นหนังสือได้ หรืออาจจะแสดงเจตนาด้วยกิริยาโดยหยิบปากกาขึ้นมาแล้วส่งเงินชำระราคาปากกา นั้นให้ผู้ขายก็รับเงินไป จะเห็นได้ว่าไม่มีการพูดจาหรือกระทำเป็นลายลักษณ์อักษรกันเลย แต่ก็เป็นการแสดงเจตนาที่ทำให้เกิดสัญญาซื้อขายที่สมบูรณ์แล้ว

ส่วนการนิ่งหรืองดเว้นไม่แสดงเจตนา นั้น โดยหลักแล้วต้องถือว่า ไม่เป็นการแสดงเจตนาทำนิติกรรม แต่มีบางกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ถือเอาการนิ่งนั้น เป็นการแสดงเจตนาทำนิติกรรมด้วย เช่น ในเรื่องเช่าทรัพย์สินเมื่อสัญญาเช่าหมดอายุลง แต่ผู้เช่ายังครองทรัพย์สินที่เช่านั้นอยู่ต่อไป ผู้ให้เช่ารู้แล้วก็มีได้ทักท้วงประการใด กลับนิ่งเฉย เมื่อเป็นเช่นนี้กฎหมายบัญญัติให้ถือเอาว่าการที่ผู้ให้เช่านิ่งเฉยนั้นเท่ากับแสดงเจตนา ยินยอมให้ผู้เช่า เช่าทรัพย์สินนั้นต่อไปโดยไม่มีกำหนดเวลา (มาตรา 570)

(2) การแสดงเจตนาทำนิติกรรมได้กระทำด้วยใจสมัคร

นิติกรรมนั้นเป็นเรื่องที่กฎหมายยอมรับรองผลแห่งเจตนาที่ บุคคลแสดงออกมา ด้วยเหตุนี้เจตนาที่บุคคลแสดงออกมานั้นจึงต้องเป็นเจตนาที่บุคคลนั้น สมัครงใจแสดงออกด้วย ถ้าผู้กระทำไม่แสดงเจตนาด้วยความสมัครงใจ เช่น กำล้างเพื่อล้าง หรือมีคนจับพิมพ์นิ้วมือลงในพินัยกรรมขณะป่วยหมดสติสัมปชัญญะหรือการที่กฎหมาย บังคับให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การเวนคืนที่ดินเป็นต้น การแสดงเจตนา นั้น ๆ ก็มีใช้ เจตนาที่แท้จริงของบุคคลผู้นั้น กฎหมายจึงต้องบัญญัติให้เจตนาซึ่งไม่สมัครงใจเหล่านั้นไม่ มีผลทำให้เกิดนิติกรรมขึ้นได้ ส่วนเจตนาที่บุคคลนั้น ๆ ได้ทำลงด้วยความสมัครงใจ กฎหมายจึงจะยอมรับว่าเป็นเจตนา อันจะมีผลทำให้เกิดเป็นนิติกรรมขึ้น

(3) การกระทำตามเจตนาที่แสดงออกต้องเป็นการกระทำอัน ชอบด้วยกฎหมาย

ดังได้กล่าวแล้วว่า นิติกรรมนั้นเป็นเรื่องที่กฎหมายยอมรับ บังคับให้ตามเจตนาซึ่งผู้กระทำแสดงออกมา ดังนั้นการกระทำตามเจตนาที่แสดงออกมานั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายด้วย ถ้าหากเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วย กฎหมายแล้ว กฎหมายก็ย่อมจะไม่รับบังคับให้ เช่น ก. ขับรถโดยประมาทชนนาย ข. คาย จะเห็นได้ว่าการกระทำของนาย ก. เป็นการกระทำที่มีชอบด้วยกฎหมาย ไม่สามารถเกิด เป็นนิติกรรมขึ้นได้

(4) ผู้กระทำการแสดงเจตนาต้องมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพื่อที่จะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในสิทธิ

การกระทำที่เป็นนิติกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ผู้กระทำได้ทำลงโดยมุ่งโดยตรงที่จะให้เกิดผลผูกพันในทางกฎหมาย ซึ่งจะทำให้สามารถฟ้องร้องต่อศาลได้เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามข้อผูกพันนั้น ดังนั้นการกระทำใด ๆ ที่ผู้กระทำไม่ได้มุ่งประสงค์จะผูกนิติสัมพันธ์ เช่น แม่หลอกว่าจะซื้อของเล่นให้ลูก ในกรณีนี้แม่มิได้มุ่งผลผูกนิติสัมพันธ์ว่าจะต้องซื้อของเล่นให้ลูกจริง ๆ จึงไม่ใช่นิติกรรมที่จะบังคับกันได้ตามกฎหมาย

นอกจากนี้ การกระทำที่มีได้มุ่งจะผูกพันในทางกฎหมาย แต่ทำไปเพื่ออรรถาศัยไมตรี เพื่อมารยาทหรือเพื่อศีลธรรม เช่น นัดเพื่อนไปดูภาพยนตร์ แต่เราผัดนัดไม่ได้ไปตามนัด กรณีนี้ก็ไม่ใช่นิติกรรมที่จะฟ้องร้องบังคับกันได้ตามกฎหมาย

นิติกรรมจะต้องเป็นเรื่องของนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล มิใช่ระหว่างบุคคลกับสัตว์ หรือวัตถุอื่นที่ไม่อาจมีสิทธิและหน้าที่ใด ๆ ได้ตามกฎหมาย เช่น การเข้าครอบครองทรัพย์สินในทรัพย์สินของผู้อื่น แม้จะเป็นการมุ่งผลในกฎหมาย และผลนั้นได้เกิดขึ้นเหมือนกัน ก็มีใช้นิติกรรม

การผูกนิติสัมพันธ์ดังกล่าวก็เพื่อจะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในสิทธิ กล่าวคือเป็นการก่อเปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(ก) **ก่อสิทธิ** เช่น ก. ทำสัญญาเช่าบ้านจาก ข. ก็เป็นการทำนิติกรรมที่ก่อให้เกิดสิทธิขึ้นระหว่างกันตามสัญญาเช่านั้น

(ข) **เปลี่ยนแปลงสิทธิ** เช่น ก. และ ข. ทำสัญญากู้ยืมเงินกัน แต่ต่อมาตกลงกันว่าเงินที่กู้ไปนั้นให้ใช้คืนเป็นทองคำ การตกลงนี้เป็นนิติกรรมเปลี่ยนแปลงสิทธิของผู้ให้กู้ที่จะได้รับชำระหนี้จากเงินมาเป็นทองคำ เรียกว่า การแปลงหนี้ใหม่

(ค) **โอนสิทธิ** เช่น ข. เจ้าหนี้เงินกู้ ก. ทำหนังสือโอนสิทธิเรียกร้องในหนี้เงินกู้นั้นให้คนอื่นเป็นเจ้าหนี้แทน ซึ่งเรียกว่า การโอนสิทธิเรียกร้อง

(ง) **สงวนสิทธิ** เช่น ก. เป็นเจ้าหนี้ให้ ข. กู้เงินไป ต่อมาหนี้สินนั้นใกล้จะขาดอายุความ จึงให้ ข. ทำหนังสือรับสภาพหนี้รายนี้ เรียกได้ว่า ข. ได้ทำนิติกรรมเพื่อเป็นการสงวนสิทธิเรียกร้องแล้ว ทั้งนี้เพราะการรับสภาพหนี้ของ ข. ย่อมทำให้อายุความที่ล่วงมาแล้วสะดุดหยุดลงเริ่มนับกันใหม่ จึงเป็นการสงวนสิทธิเอาไว้มิให้ต้องเสียสิทธิเรียกร้องไปเพราะการขาดอายุความ

(จ) **ระงับสิทธิ** เช่น ก. เป็นเจ้าหนี้เงินกู้ ข. ก. ก็มีสิทธิเรียกให้ ข. ชำระหนี้ได้ แต่ต่อมา ก. แสดงเจตนาขอนี้ให้ ข. โดยไม่ต้องมาชำระหนี้แก่ ก. ดังนี้ ก็เป็นการปลดหนี้ให้แก่ ข. ทำให้สิทธิของ ก. ระงับไป หรือถ้า ก. ไม่ได้ปลดหนี้ให้แก่ ข. แต่ ข. ได้ชำระหนี้คืนแก่ ก. สิทธิของ ก. ก็ระงับเช่นกัน ดังนั้นการปลดหนี้หรือชำระหนี้เป็นนิติกรรมซึ่งเป็นการระงับสิทธิทั้งสิ้น

2) ประเภทของนิติกรรม

นิติกรรมอาจแบ่งแยกตามลักษณะสำคัญได้ 6 ประเภทด้วยกันคือ

(1) **นิติกรรมฝ่ายเดียว** (Unilateral Juristic Act) คือ นิติกรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากการแสดงเจตนาของบุคคลโดยฝ่ายเดียว ซึ่งอาจแบ่งแยกย่อยได้อีกเป็น 2 ชนิด คือ

ก) **นิติกรรมฝ่ายเดียวโดยเคร่งครัด** คือ นิติกรรมที่เมื่อบุคคลแสดงเจตนาออกมาก็มีผลเป็นนิติกรรมและมีผลบังคับได้ตามกฎหมายโดยไม่จำเป็นต้องแสดงเจตนาต่อบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น การแสดงเจตนาทำพินัยกรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1646 เป็นต้น

ข) **นิติกรรมฝ่ายเดียวซึ่งต้องมีผู้รับการแสดงเจตนา** คือ นิติกรรมชนิดที่กฎหมายบังคับว่าการแสดงเจตนาจะต้องกระทำต่อบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น การแสดงเจตนาเพื่อหักกลบลบหนี้กันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 342 กฎหมายบังคับว่าทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

(2) **นิติกรรมสองฝ่าย (Bilateral Juristic Act)** คือ นิติกรรมชนิดที่เกิดขึ้นเนื่องจากการแสดงเจตนาของบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป กล่าวคือ มีการเสนอและสนองรับของบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป ก่อให้เกิดสัญญาขึ้นเพื่อผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างกัน เช่น ก. เสนอขายรถยนต์ให้ ข. ในราคา 200,000 บาท ถ้า ข. ตกลงซื้อและได้แสดงเจตนาสนองรับ เมื่อคำเสนอและคำสนองถูกต้องตรงกันเช่นนี้ สัญญาซื้อขายก็เกิดขึ้นและมีผลผูกพันกันตามกฎหมาย

(3) **นิติกรรมที่มีผลเมื่อผู้ทำยังมีชีวิตอยู่ (Inter Vivos)** คือ นิติกรรมที่ผู้แสดงเจตนาประสงค์จะให้เกิดผลบังคับตามกฎหมายในทันทีในขณะที่ผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมนั้น ยังมีชีวิตอยู่ เช่น การทำสัญญาต่าง ๆ จะเกิดผลขึ้นทันทีที่คู่สัญญาแสดงเจตนาเสนอและสนองถูกต้องตรงกัน หรือการทำนิติกรรมฝ่ายเดียว เช่น การให้ค้ำประกันจะซื้อหรือจะขายที่ดินก็จะมีผลผูกพันผู้ให้ค้ำประกันทันทีที่ผู้ให้ค้ำประกันนั้นเป็นต้น

(4) **นิติกรรมที่มีผลเมื่อผู้ทำนิติกรรมตายแล้ว (Mortis Causa)** คือ นิติกรรมที่ทำขึ้นในระหว่างที่ผู้ทำนิติกรรมยังมีชีวิตอยู่ แต่นิติกรรมนั้นจะยังไม่มีผลบังคับจนกว่าผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมนั้นได้ถึงแก่ความตายไปแล้ว เช่น การทำพินัยกรรม เมื่อเจ้ามรดกแสดงเจตนาทำพินัยกรรมไว้ ตราบใดที่เจ้ามรดก ผู้ทำพินัยกรรมยังไม่ถึงแก่ความตาย ทรัพย์มรดกตามข้อกำหนดในพินัยกรรมจะยังไม่ตกทอดไปยังผู้รับพินัยกรรมต่อเมื่อเจ้ามรดกผู้แสดงเจตนาทำพินัยกรรมถึงแก่ความตาย ทรัพย์มรดกตามที่ได้แสดงเจตนาเพื่อตายไว้ตามพินัยกรรม จึงจะตกทอดไปยังผู้รับพินัยกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า การทำพินัยกรรมนี้เป็นนิติกรรมชนิดที่จะเกิดมีผลขึ้นเมื่อผู้ทำนิติกรรมตายแล้วเท่านั้น

(5) **นิติกรรมที่ค่าตอบแทน (Reciprocal Juristic Act)** คือ นิติกรรมสองฝ่าย ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน เช่น สัญญาซื้อขาย ผู้ขายมีหน้าที่ที่จะต้องโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ขายให้แก่ผู้ซื้อ ส่วนผู้ซื้อก็มีหน้าที่ที่จะต้องชำระราคาทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ขาย เป็นต้น

(6) **นิติกรรมที่ไม่มีค่าตอบแทน (Non-Reciprocal Act)** คือ นิติกรรมซึ่ง ผู้ที่รับการแสดงเจตนาของอีกฝ่ายหนึ่งไม่จำเป็นต้องให้ประโยชน์ตอบแทนแก่อีกฝ่ายหนึ่งแต่อย่างใด เช่น สัญญาให้โดยเสน่หา ผู้รับการให้โดยเสน่หาไม่มีหน้าที่จะต้องตอบแทนผู้ให้ เป็นต้น

5.5.2 การได้สิทธิโดยนิติเหตุ

นิติเหตุเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดผลในทางกฎหมาย โดยปกติมิได้เกิดจากการแสดงเจตนาด้วยความสมัครใจของบุคคล แต่เป็นการกระทำของบุคคลที่กฎหมายประสงค์จะให้ให้มีผลผูกพันในทางกฎหมายหรือก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่ระหว่างบุคคลในนิติเหตุนั้น ๆ การกระทำที่เป็นนิติเหตุได้แก่ ละเมิด จัดการงานนอกสั่ง และลาภมิควรได้

1) **ละเมิด** ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 คือการที่ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมาย ทำให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ชื่อเสียง ทรัพย์สิน หรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี กฎหมายถือว่าผู้นั้นทำละเมิดแก่ผู้เสียหาย และจะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น เช่น ก ขับรถโดยประมาทชน ข ได้รับบาดเจ็บถือได้ว่า ก ทำละเมิดต่อ ข ก จะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ ข การละเมิดจึงเป็นนิติเหตุที่ก่อให้เกิดสิทธิแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายที่จะเรียกค่าสินไหมทดแทนจากผู้ทำละเมิด

2) **จัดการงานนอกสั่ง** คือการที่บุคคลหนึ่งเรียกว่า “ผู้จัดการ” เข้าทำกิจการของบุคคลอีกคนหนึ่ง เรียกว่า “ตัวการ” โดยผู้เป็นตัวการมิได้ว่าขานวานใช้ หรือโดยผู้จัดการไม่มีหน้าที่ต้องกระทำ เช่นขณะที่นายแดงไม่อยู่บ้าน นายดำเพื่อนบ้านเห็นว่ามีฝนตกพายุพัดหลังคาบ้านนายแดงเสียหาย จึงเข้าจัดการซ่อมแซมให้ตามสมควรจนเป็นที่เรียบร้อย โดยนายแดงมิได้ว่าขานวานใช้ให้ทำ การกระทำของนายดำเช่นนี้เรียกว่า การจัดการงานนอกสั่ง โดยถือว่านายดำเป็นผู้จัดการ และนายแดงเป็นตัวการ กฎหมายบัญญัติว่า

นายแดงต้องชดใช้ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมให้แก่นายดำ การจัดการงานนอกสั่งจึงก่อให้เกิดสิทธิแก่ผู้จัดการที่จะเรียกชดใช้ค่าใช้จ่ายที่ออกไปคืนจากตัวการได้

3) **ลาภมิควรได้** คือการที่บุคคลหนึ่งได้รับทรัพย์สินสิ่งใดไว้จากบุคคลอื่นไม่ว่าด้วยประการใด ๆ โดยปราศจากข้ออ้างทางกฎหมาย และทำให้บุคคลอื่นเสียเปรียบ ทรัพย์สินนั้นถือว่าเป็นลาภมิควรได้ ผู้ได้รับสิ่งนั้นมาจำต้องคืนให้กับบุคคลผู้เป็นเจ้าของตัวอย่างเช่น นายขาวเข้าใจว่าตนเป็นหนี้นายเขียว 2,000 บาท ต่อมานายขาวนำเงินไปชำระนายเขียว 2,000 บาท ทั้ง ๆ ที่จริงแล้ว นายขาวมิได้เป็นหนี้นายเขียว ดังนี้ถือว่าเงิน 2,000 บาท นั้นเป็นลาภมิควรได้ของนายเขียว ซึ่งนายเขียวจำต้องคืนให้แก่นายขาวถ้า นายเขียวไม่ยอมคืน นายขาวย่อมมีสิทธิเรียกชดใช้โดยผลแห่งกฎหมาย

5.5.3 การได้สิทธิโดยผลของกฎหมายประการอื่น ๆ ได้แก่

- 1) การได้สิทธิโดยการเกิดหรือโดยสถานะของบุคคล
- 2) การได้สิทธิโดยทางมรดก
- 3) การได้สิทธิโดยการครอบครองปรปักษ์
- 4) การได้สิทธิโดยอาศัยหลักส่วนควบ
- 5) การได้สิทธิโดยการเก็บได้ซึ่งทรัพย์สินหาย

1) การได้สิทธิโดยการเกิดหรือโดยสถานะของบุคคล

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 15 บัญญัติว่า “สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก และสิ้นสุดลงเมื่อตาย” ดังนั้นเมื่อเกิดมาเป็นบุคคลแล้ว กฎหมายก็ได้บัญญัติให้มีสิทธิในความเป็นบุคคล เช่น สิทธิในชีวิต ร่างกาย สิทธิในการใช้ชื่อของตนและเมื่อบุคคลเกิดมาแล้วมีสถานะในครอบครัวเป็นบิดามารดาและบุตรก็ย่อมมีสิทธิต่าง ๆ ได้อีก เช่น สิทธิที่บุตรจะได้รับอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาจากบิดามารดา เป็นต้น

2) การได้สิทธิโดยทางมรดก

เมื่อบุคคลใดตาย มรดกของบุคคลนั้นย่อมตกทอดแก่ทายาท ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกซึ่งเป็นทรัพย์สินของผู้ตายนี้อาจเป็นทายาทที่มีสิทธิตามกฎหมายที่เรียกว่า “ทายาทโดยธรรม” หรือเป็นทายาทที่มีสิทธิตามพินัยกรรมที่เรียกว่า “ผู้รับพินัยกรรม”

ถ้าหากเจ้ามรดกหรือผู้ตายทำพินัยกรรมเอาไว้ บุคคลผู้มีชื่อระบุไว้ในพินัยกรรมก็จะเป็นผู้รับมรดกนั้นทั้งหมด ผู้ที่มีได้มีชื่อระบุไว้ในพินัยกรรมก็จะมีสิทธิได้รับมรดก แต่ในกรณีที่เจ้ามรดกไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ ทรัพย์มรดกก็จะตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมตามที่กฎหมายกำหนดไว้ตามลำดับก่อนหลัง ดังนี้

- (1) ผู้สืบสันดาน
- (2) บิดามารดา
- (3) พี่น้องร่วมบิดามารดา
- (4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน
- (5) ปู่ย่าตายาย
- (6) หลงป้าหน้าอา

3) การได้สิทธิโดยการครอบครองปรปักษ์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1382 บัญญัติว่า “บุคคลใดครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบและโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลา 10 ปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลา 5 ปีไซ้ ท่านว่าบุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์”

ตามมาตรานี้ เป็นการได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นโดยการครอบครองที่กฎหมาย เรียกว่า การครอบครองปรปักษ์ อย่างไรก็ตามการที่จะอ้างว่าได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรปักษ์นั้น จะต้องปรากฏว่าเป็นทรัพย์สินที่เจ้าของเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ ถ้าทรัพย์สินนั้นเจ้าของมีเพียงสิทธิครอบครอง เช่น ที่ดินนั้นยังไม่มีโฉนด มีเพียงสิทธิ

ครอบครองซึ่งเรียกว่าที่ดินมือเปล่า แม้จะมีการครอบครองเป็นเวลานานเท่าใดก็ตามก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์

วิธีการครอบครองปรปักษ์จะต้องได้รับความครบตามที่มาตรา 1382 บัญญัติไว้กล่าวคือ

(1) ครอบครองโดยความสงบ การครอบครองมีความหมายว่า ได้เข้ายึดถือทรัพย์สินดังกล่าว เช่น เข้าไปทำนาก็ถือได้ว่าครอบครองหรือยึดถือที่นาแล้ว

ส่วนคำว่า “โดยสงบ” หมายความว่า เจ้าของเขามิได้ขี้แยงเอาคืน หรือไม่ได้ถูกฟ้องร้อง ถ้าเจ้าของเขาขี้แยงเอาคืนหรือฟ้องร้อง ก็จะเริ่มนับอายุความตาม มาตรา 1382 มิได้

(2) โดยเปิดเผย หมายความว่ามิได้มีการปิดบังหรือซ่อนเร้น เช่น เข้าไปครอบครองเฉพาะในเวลากลางคืน จะถือว่าเป็นการครอบครองโดยเปิดเผยมิได้

(3) ด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ หมายความว่า ต้องเป็นการยึดถือทรัพย์สินนั้นโดยมิใช่เป็นการยึดถือไว้แทนผู้อื่น อย่างไรก็ตามถ้าผู้ครอบครองไม่มีเจตนาเป็นเจ้าของแล้วก็ได้กรรมสิทธิ์ซึ่งเรื่องนี้ต้องดูพฤติการณ์เป็นเรื่อง ๆ ไป ตัวอย่างเช่น ปลุกบ้านแล้วหลังคาล้ำเข้าไปในที่ดินของผู้อื่น ไม่อาจจะถือได้ว่ามีเจตนาจะครอบครองที่ดินได้ช้ายคานั้นโดยปรปักษ์ หรือที่ดินของเขามีเนื้อที่เพียงพอที่จะทำนาหรือทำสวนได้ ดังนั้นเพียงแต่เอารถไปจอดเพื่อสร้างรถหรือเพื่อจอดรถเท่านั้น จะถือว่ามีเจตนาจะเป็นเจ้าของที่ดินนั้นมิได้

มาคว่าทรัพย์สินที่ครอบครองเป็นทรัพย์สินประเภทไหน ถ้าเมื่อการครอบครองนั้นครบองค์ประกอบ 3 ประการดังกล่าวแล้ว ก็ต้องเป็นอสังหาริมทรัพย์ได้ ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลา 10 ปี หรือสังหาริมทรัพย์เป็นเวลา 5 ปีติดต่อกัน บุคคลนั้นก็จะได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้น การได้สิทธิโดยการครอบครองนี้อาจเกิดขึ้นได้ในกรณีอื่น ๆ อีก เช่น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1367 บัญญัติว่า “บุคคลใดยึดถือทรัพย์สินโดยเจตนาจะยึดถือเพื่อตน ท่านว่าบุคคลนั้นได้สิทธิครอบครอง” เช่น นาย

ก ได้เข้าไปทำประโยชน์ในที่ดินมือเปล่าแปลงหนึ่ง โดยมีเจตนาที่จะยึดถือที่ดินนั้นเพื่อตนเอง นาย ก จึงมีสิทธิครอบครองในที่ดินแปลงนั้น ซึ่งนาย ก อาจไปขอให้ทางราชการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3) ได้เมื่อปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายได้กำหนดไว้โดยครบถ้วน

4) การได้สิทธิโดยอาศัยหลักส่วนควบ

(1) ส่วนควบโดยธรรมชาติ คือ ที่ดินแปลงใดเกิดทิ้งอกริมตลิ่งที่งอกย่อมเป็นทรัพย์สินของเจ้าของที่ดินแปลงนั้น ทิ้งอกริมตลิ่งนั้นต่างกับที่ชายตลิ่งเพราะที่ชายตลิ่งเป็นที่น้ำท่วมถึงยังเป็นที่สำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันอยู่ จึงเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน

(2) ส่วนควบโดยการปลูกสร้าง

ก) การสร้างโรงเรียนในที่ดินของผู้อื่น

(ก) สร้างโดยสุจริต หมายถึง ผู้ปลูกสร้างเข้าใจว่าตนมีสิทธิที่จะปลูกสร้างได้ เช่น เชื่อว่าเป็นที่ดินของตน เป็นต้น ตามมาตรา 1310 บัญญัติว่า เจ้าของที่ดินเป็นเจ้าของโรงเรียนนั้น แต่ต้องใช้ค่าแห่งที่ดินที่เพิ่มขึ้นเฉพาะการสร้างโรงเรียนให้แก่ผู้สร้างหรือเจ้าของที่ดินจะเรียกให้ผู้สร้างรื้อถอนโรงเรียนนั้นไป แล้วทำที่ดินให้เป็นไปตามเดิม เว้นแต่การรื้อถอนจะทำให้ต้องใช้เงินเกินสมควรดังนี้ เจ้าของที่ดินจะเรียกให้ผู้สร้างซื้อที่ดินนั้นทั้งหมดหรือบางส่วนก็ได้

(ข) สร้างโดยไม่สุจริต ผู้สร้างต้องรื้อถอนโรงเรียนไปแล้วทำที่ดินให้เป็นไปตามสภาพเดิม แล้วส่งคืนเจ้าของที่ดิน เว้นแต่เจ้าของที่ดินจะเลือกให้ส่งคืนตามที่เป็นอยู่ในกรณีเช่นนี้เจ้าของที่ดินจะต้องใช้ราคาโรงเรียนหรือใช้ค่าแห่งที่ดินเพิ่มขึ้นเพราะสร้างโรงเรียนนั้นแล้วแต่จะเลือก

ข) การปลูกต้นไม้หรือธัญชาติในที่ดินผู้อื่น
กฎหมายให้นำหลักเรื่องการสร้างโรงเรือนในที่ดิน
ของผู้อื่นดังกล่าวมาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อยกเว้น ข้าวหรือธัญชาติอื่นจะเก็บเกี่ยวผลได้คราวหนึ่งหรือ
หลายคราวต่อปี เจ้าของที่ดินต้องยอมให้บุคคลผู้กระทำการโดยสุจริต ซึ่งได้เพาะปลูกไว้
นั้นครอบครองที่ดินจนกว่าจะเสร็จการเก็บเกี่ยวโดยมีเงื่อนไขให้ใช้เงินคำนวณตามเกณฑ์
ค่าเช่าที่ดินนั้นหรือเจ้าของที่ดินจะเข้าครอบครองได้ทันที โดยใช้ค่าทดแทนให้แก่อีกฝ่าย
หนึ่งก็ได้

ค) การสร้างโรงเรือนรुक้าเข้าไปในที่ดินของผู้อื่น
(ก) สร้างโดยสุจริต ผู้สร้างเป็นเจ้าของโรงเรือนที่
สร้างขึ้นแต่ต้องเสียเงินให้แก่เจ้าของที่ดินเป็นค่าใช้ที่ดินนั้น และจดทะเบียนสิทธิเป็นภาระ
จำยอมถ้าภายหลังโรงเรือนนั้นสลายหมดไป เจ้าของที่ดินจะเรียกให้เพิกถอนการจดทะเบียน
เสียก็ได้

(ข) สร้างโดยไม่สุจริตเจ้าของที่ดินจะเรียกให้ผู้สร้าง
รื้อถอนไปและทำที่ดินให้เป็นไปตามเดิมโดยผู้สร้างเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายก็ได้

ง) เอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาปลูกสร้างในที่ดินของตน กล่าว
คือ บุคคลใดสร้างโรงเรือนหรือทำการก่อสร้างอย่างอื่นซึ่งติดที่ดิน หรือเพาะปลูกต้นไม้
หรือธัญชาติในที่ดินของตนด้วย สัมภาระของผู้อื่นตามกฎหมายบุคคลนั้นเป็นเจ้าของ
สัมภาระ แต่ต้องใช้ค่าสัมภาระนั้น

5) การได้สิทธิโดยการเก็บได้ซึ่งทรัพย์สินหาย

ผู้ที่เก็บได้ซึ่งทรัพย์สินหายต้องปฏิบัติดังนี้

(1) ส่งมอบทรัพย์สินนั้นแก่ผู้ทำของหายหรือเจ้าของ หรือผู้มี
สิทธิจะรับทรัพย์สินนั้นโดยมิชักช้า หรือ

(2) แจกแก่บุคคลดังกล่าวในข้อ (1) โดยไม่ชักช้า

(3) ส่งมอบทรัพย์สินนั้นให้ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่อื่นภายใน 3 วัน

และแจ้งพฤติการณ์ตามที่ทราบอันอาจเป็นเครื่องช่วยในการสืบหาตัวบุคคลผู้มีสิทธิจะรับทรัพย์สินนั้น โทษของผู้ละเลยไม่ปฏิบัติตามกฎหมายในการเก็บได้ซึ่งทรัพย์สินหายก็คือ อาจมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 352 และ 355 ฐานยกยอก

สิทธิเรียกร้องเอารางวัลของผู้เก็บของได้ เมื่อได้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ผู้เก็บได้อาจเรียกร้องเอารางวัลจากบุคคลผู้มีสิทธิจะรับทรัพย์สินนั้นเป็นจำนวนร้อยละ 10 แห่งค่าทรัพย์สินภายในราคาพันบาท และถ้าราคาสูงกว่านั้นขึ้นไปให้คิดอีกร้อยละ 5 ในจำนวนที่เพิ่มขึ้น

ถ้าผู้เก็บได้ส่งมอบทรัพย์สินแก่ตำรวจหรือพนักงานเจ้าหน้าที่อื่น นอกจากจะต้องให้รางวัลผู้เก็บได้ตามอัตราดังกล่าวแล้ว เจ้าของทรัพย์สินจะต้องเสียค่าธรรมเนียมอีกร้อยละ 1.5 ให้แก่กรมตำรวจหรือทบวงการอื่น ๆ อีกด้วย แต่ค่าธรรมเนียมจำนวนนี้ ท่านจำกัดไว้ไม่ให้เกินร้อยละบาท

ถ้าผู้เก็บได้ซึ่งทรัพย์สินหายได้ปฏิบัติตามกฎหมายแล้ว และผู้มีสิทธิจะรับทรัพย์สินนั้นมิได้เรียกเอาภายใน 1 ปี นับแต่วันที่เก็บได้ ท่านว่ากรรมสิทธิ์ตกแก่ผู้เก็บได้

แต่ถ้าทรัพย์สินซึ่งไม่มีผู้เรียกร้องเอานั้นเป็นโบราณวัตถุ กรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินนั้นตกแก่แผ่นดิน แต่ผู้เก็บได้มีสิทธิจะได้รับรางวัลร้อยละ 10 แห่งค่าของทรัพย์สินนั้น

สำหรับสังหาริมทรัพย์อันมีค่าซึ่งซ่อนหรือฝังไว้ ถ้ามีผู้เก็บได้โดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ ท่านว่ากรรมสิทธิ์ตกเป็นของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบทรัพย์สินนั้นแก่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่อื่น แล้วมีสิทธิได้รับรางวัล 1 ใน 3 แห่งค่าทรัพย์สินนั้น

5.6 การใช้สิทธิตามกฎหมายเอกชน

สิทธิตามกฎหมายเอกชนนั้นเมื่อได้มาแล้ว ผู้ทรงสิทธิย่อมมีอำนาจที่จะใช้สิทธินั้นจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งตามสิทธิที่ตนมีอยู่ดังนี้

5.6.1 การใช้สิทธิในทางทรัพย์สิน ผู้ทรงสิทธิซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์สินย่อมมีอำนาจที่จะใช้สอย จำหน่าย หรือได้คอกผลจากทรัพย์สินนั้น รวมทั้งสามารถติดตามเอาคืนซึ่งทรัพย์สินนั้นจากบุคคลอื่นที่เอาทรัพย์สินไปรวมทั้งมีอำนาจที่จะขัดขวางมิให้บุคคลอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของตนได้ การใช้สิทธิในทางทรัพย์สินดังกล่าวกระทำโดยการแสดงเจตนาต่อบุคคลอื่น

5.6.2 การใช้สิทธิที่มีใช้ทางทรัพย์สิน ซึ่งได้แก่สิทธิในความเป็นบุคคล สิทธิในสถานะและสิทธิในทางหนี้ ผู้ทรงสิทธิมีอำนาจที่จะใช้สิทธิเรียกร้องเอาต่อบุคคลอื่นในการจัดการให้เป็นไปตามสิทธิของตน เช่น เมื่อบุตรมีสิทธิในการรับมรดกของบิดาก็สามารถใช้สิทธิของตนเรียกร้องทรัพย์สินอันเป็นมรดกที่ตนมีสิทธิจะได้รับจากผู้จัดการมรดก หรือผู้ครอบครองทรัพย์สินมรดกหรือจากทายาทอื่นได้ หรือในกรณีที่มีสิทธิในสถานะ เช่น เมื่อทำการสมรส ภรรยาที่มีอำนาจที่จะใช้สิทธิเรียกร้องค่าอุปการะเลี้ยงดูจากสามีได้ หรือในกรณีที่หนี้เป็นสิทธิในทางหนี้เจ้าหนี้ก็มีอำนาจเรียกร้องให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามชำระหนี้แก่ตนโดยการกระทำการ งดเว้นกระทำการหรือส่งมอบทรัพย์สิน เป็นต้น การใช้สิทธิที่มีใช้ทรัพย์สินดังกล่าวกระทำโดยการใช้สิทธิเรียกร้องโดยตรงต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือใช้สิทธิผ่านทางศาล

5.6.3 การใช้สิทธิโดยสุจริต

คำว่า “สุจริต” เป็นคำที่มีมาตั้งแต่กฎหมายโรมันที่เขียนเป็นภาษาละตินว่า Bona Fides แปลว่า ความซื่อสัตย์ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Good Faith และตรงกับภาษาเยอรมันว่า True Und Glauben (แปลว่า ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ) เป็นหลักที่ใช้บังคับในการใช้สิทธิและการชำระหนี้ทางแพ่งโดยทั่ว ๆ ไป เป็นหลักธรรมดาสามัญในสังคมของประเทศที่เจริญแล้วโดยถือว่า ในนิติสัมพันธ์ที่มีอยู่ทุกคนต้องซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน เป็นหลักทั่วไปสำหรับผดุงความยุติธรรมในการที่คู่กรณีจะต้องปฏิบัติต่อกันหรือในกรณีที่บุคคลจะใช้สิทธิหรือชำระหนี้ของตนในเมื่อกฎหมายหรือข้อตกลงระหว่างกันมิได้แสดงโดยละเอียดถึงการปฏิบัติหรือทำการใด ๆ ให้ถือเอาความสุจริตเป็นที่ตั้ง

ซึ่งมีที่มาจากหลักที่ว่า “บุคคลผู้มาศาลต้องมาด้วยมือสะอาด” (He who comes to the court must come with clean hands) หมายถึงการใช้สิทธิของตนที่เกิดขึ้นมาแล้วนั้นจะต้องใช้โดยสุจริตมิฉะนั้นศาลจะไม่รับรองสิทธินั้นหรือไม่รับบังคับให้

การใช้สิทธิโดยสุจริตนี้อาจแบ่งออกไปเป็น 2 กรณี คือ

1) การใช้สิทธิโดยสุจริตเฉพาะเรื่อง

ความสุจริตเฉพาะเรื่อง หมายถึง “ความไม่รู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคู่กรณีที่เกี่ยวข้องหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์” เช่น การรับโอนทรัพย์สินไว้โดยไม่ทราบข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ไม่ทราบว่าป็นทรัพย์สินที่ขโมยมาก็ดี หรือรับโอนทรัพย์สินไว้โดยไม่ทราบว่าทรัพย์สินนั้นมีการคบกคดฉ้อฉลหรือแสดงเจตนาหลอกลวงกันในระหว่างคู่สัญญาคนก่อน ๆ ก็ดี ถือเป็นกรกระทำโดยสุจริตซึ่งกฎหมายจะเข้ามาคุ้มครองโดยการบัญญัติให้ไม่ต้องคืนทรัพย์สินนั้น ในทางตรงกันข้ามถ้ามีการรับโอนทรัพย์สินไว้โดยทราบถึงข้อบกพร่องบางอย่าง เช่น มีการคบกคดกันฉ้อฉลก็ดีหรือรับโอนไว้โดยทราบถึงการหลอกลวงหรือข้อบกพร่องในการทำสัญญาของคู่สัญญาคนก่อน ๆ ก็ดีก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่สุจริต ผู้ทรงสิทธิจึงไม่สามารถใช้สิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นยื่นต่อบุคคลอื่นได้ เนื่องจากกฎหมายไม่รับรองและไม่คุ้มครองให้จึงอาจต้องคืนทรัพย์สินนั้นให้บุคคลอื่นที่มีสิทธิดีกว่าไป

การใช้สิทธิโดยสุจริตเฉพาะเรื่องนี้ได้มีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หลายมาตราด้วยกัน เช่น มาตรา 155, 412, 905, 916, 1299, 1300, 1303, 1311, 1312, 1329, 1330, 1331, 1332 เป็นต้น

2) การใช้สิทธิโดยสุจริตทั่วไป

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 5 บัญญัติว่า “ในการใช้สิทธิแห่งตนก็ดี ในการชำระหนี้ก็ดี ท่านว่าบุคคลทุกคนต้องกระทำโดยสุจริต”

คำว่า “สุจริต” ในมาตรา 5 นี้ มีความหมายกว้างกว่าในกรณีความสุจริตเฉพาะเรื่อง โดยหมายถึง “ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ” ซึ่งบุคคลจะต้องมีต่อกันในกรณีต่าง ๆ บทบัญญัติในมาตรานี้เป็น “บทครอบจักรวาล” ที่ทำหน้าที่เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติของบุคคลที่มีต่อกันในทางกฎหมาย เป็นการกำหนดให้บุคคลต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ การกระทำใดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความซื่อสัตย์และความไว้วางใจย่อมถือว่าเป็นการ กระทำที่ไม่สุจริต ซึ่งศาลจะไม่รับรองและไม่รับบังคับให้ ขอให้ดูคำพิพากษาฎีกาต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

คำพิพากษาฎีกาที่ 786-787/2533

การที่โจทก์และจำเลยที่ 1 ได้ที่พิพาทมาในระหว่างอยู่กินเป็นสามีภริยากันโดยมิได้จดทะเบียนสมรสนั้นถือว่าเป็นทรัพย์ที่ทำมาหาได้ร่วมกัน มีกรรมสิทธิ์ร่วมกันคนละครึ่ง แม้ที่พิพาทจะมีชื่อจำเลยที่ 1 เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในโฉนดแต่ผู้เดียวก็เป็นการกระทำแทนโจทก์ด้วย จำเลยที่ 1 จึงไม่มีสิทธิเอาที่พิพาทส่วนของโจทก์ไปจดทะเบียนโอนขายให้จำเลยที่ 2 โดยมิได้รับความยินยอมจากโจทก์ ฉะนั้นเมื่อจำเลยที่ 2 รับโอนที่พิพาทมาจากจำเลยที่ 1 โดยรู้อยู่แล้วว่าโจทก์เป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วย จึงเป็นการไม่สุจริต ไม่ผูกพันส่วนของโจทก์ จำเลยที่ 2 จึงต้องจดทะเบียนใส่ชื่อโจทก์เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ร่วมกันในที่ดินพิพาทด้วย

คำพิพากษาฎีกาที่ 371/2534

ขณะรับโอนเช็คพิพาทโจทก์รู้ข้อตกลงระหว่างจำเลยที่ 1 กับที่ 2 อยู่แล้วว่าจำเลยทั้งสองได้ตกลงกันให้เช็คพิพาทเป็นเพียงเช็คค่าประกันเงินกู้ มิให้นำเช็คพิพาทไปเรียกเก็บเงินและไม่ให้โอนไปยังผู้อื่น การที่โจทก์รับโอนเช็คพิพาทไว้จากจำเลยที่ 2 ทั้ง ๆ ที่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าวเช่นนี้ จึงเท่ากับโจทก์กระทำโดยไม่สุจริต ถือได้ว่าโจทก์รับโอนโดยคบคิดกันฉ้อฉลกับจำเลยที่ 2 ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 916

ประกอบด้วย มาตรา 989 โจทก์จึงไม่มีอำนาจนำเช็คพิพาทมาฟ้องเรียกเก็บเงินจากจำเลยที่ 1 จำเลยที่ 1 ผู้สั่งจ่ายไม่ต้องรับผิดชอบใช้เงินตามเช็คพิพาทให้โจทก์

คำพิพากษาฎีกาที่ 3235/2534

จำเลยทำสัญญาซื้อรถยนต์ของกลางจากผู้ร้อง โดยมีเงื่อนไขให้กรรมสิทธิ์ตกเป็นของผู้ซื้อเมื่อชำระราคาหมดแล้ว จำเลยชำระค่างวดเป็นเช็คล่วงหน้าทุกงวด แต่เช็ค 7 งวดสุดท้ายถูกระงับการปฏิเสธการจ่ายเงิน ผู้ร้องก็ไม่เคยดำเนินคดีอาญากับจำเลยฐานจ่ายเช็คไม่มีเงิน และไม่บอกเลิกสัญญาคงให้จำเลยครอบครองและใช้รถยนต์ของกลางเรื่อยมา แสดงว่าผู้ร้องไม่ต้องการเอารถยนต์ของกลางคืนแต่ประสงค์เพียงให้ได้รับชำระราคาส่วนที่ขาดเท่านั้น หากศาลสั่งคืนรถยนต์ของกลางผู้ร้องก็ต้องมอบต่อให้จำเลยตามสัญญาซื้อขาย การขอคืนรถยนต์ของกลางของผู้ร้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของจำเลยเป็นการขอคืนแทนจำเลยผู้กระทำความผิด และเป็นการใช้สิทธิโดยไม่สุจริต ผู้ร้องจึงไม่มีอำนาจร้องขอคืนของกลาง

ในกรณีที่มีการปฏิบัติหน้าที่ หรือชำระหนี้ก็เช่นเดียวกัน ถ้าลูกหนี้ได้ทำการชำระหนี้แก่เจ้าหนี้โดยไม่สุจริตก็ถือว่าเป็นการชำระหนี้ที่ไม่ถูกต้อง ไม่ทำให้หนี้นั้นระงับสิ้นไป หรืออาจต้องชำระหนี้ใหม่ให้ถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

ตัวอย่าง ดำกับแดงเป็นเพื่อนกัน ดำได้ตกลงกู้เงินจากแดง 100,000 บาท ต่อมาแดงมีหนี้สินล้นพ้นตัวจึงถูกเจ้าหนี้ฟ้องล้มละลาย ศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์ของแดงเพื่อให้เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์เข้ามาจัดการรวบรวมทรัพย์สินและหนี้สินของแดงเอาไปชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ แทนที่ดำจะชำระเงินจำนวน 100,000 บาท ให้แก่เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ซึ่งมีอำนาจเหนือทรัพย์สินและหนี้สินของแดงทั้งหมด แต่กลับนำเงินไปชำระคืนให้แก่แดงเพราะเห็นแก่เพื่อน ดังนี้ถือว่าการชำระหนี้ของดำเป็นการชำระหนี้โดยไม่สุจริต ดำจะอ้างว่าการชำระหนี้ได้กระทำถูกต้องแล้วมาต่อสู้เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ไม่ได้